

JELENA NELIPČIĆ, SPLITSKA VOJVOTKINJA I BOSANSKA KRALJICA

Dubravko Lovrenović

Jelena Nelipčić, sestra cetinskog kneza Ivaniša Nelipčića, supruga hercega Hrvoja Vukčića (1401—1416) i bosanskog kralja Ostoje (1416—1418), nije nepoznata u historiografiji. Razumljivo je to ako se zna da je pripadala najvišim društvenim krugovima tadašnje Hrvatske i Bosne. U javnom životu tih naših zemalja ostavila je vidan trag.

Saznanja kojima historiografija danas raspolaže o Jeleni Nelipčić omogućuju da se, u najgrubljim crtama, stekne predstava o njenom životu. Mnogi interesantni detalji ostali su, ipak, van domašaja ovakvog, generalnog pristupa. Njena uloga u zbivanjima na početku XV stoljeća nije dovoljno naglašena. I privatni život Jelene Nelipčić ostao je, uglavnom, nepoznat. Postojale su čak i pogrešne predstave o pojedinim pitanjima. Smatralo se, na primjer, da je ona bila majka Hrvojevog sina Balše Hercegovića.

S obzirom na ovakvu situaciju činio se vrijednim pokušaj reljefnijeg prikazivanja ove interesantne, a po mnogo čemu, i značajne žene.

Jelena je rođena u poznatoj hrvatskoj feudalnoj porodici Nelipčićâ, gospodarica cetinske županije. Otac joj je bio knez Ivan II Nelipčić (1344—1379), a majka Margareta, koja je vodila porijeklo iz splitske plemićke porodice Merini.¹ Nije poznato kada je sklopljen brak između Ivana II i Margarete. Ni tačan datum Jeleninog rođenja nije moguće utvrditi. Može se, međutim, pretpostaviti da je u vrijeme smrti svoga oca (između 1377. i 1379) bila još sasvim mlada.² Uz majku Margaretu, našao se tada i Jelenin brat Ivaniš. Margareta i Ivaniš Nelipčić aktivno su sudjelovali u burnim događajima koji su, na izmaku XIV stoljeća, potresali Hrvatsku i Dalmaciju. Porodični domen Nelipčićâ ostao je u potpunosti sačuvan.

Sve do početka XV stoljeća, Jelenin život obavijen je tamom. Vjerovatno je djetinjstvo i djevojačke godine provela uz majku Margaretu na posjedima Nelipčićâ u cetinskoj krajini. Majka joj je bila katolkinja. Ne treba

¹ V. Klaić, Rodoslovlje knezova Nelipčića od plemena Svačić, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, III, 1898/99, 10 (Klaić, Rodoslovlje)

² Na ovakvo razmišljanje navodi činjenica da se Jelenina majka Margareta javlja prvi put kao supruga Ivana II Nelipčića tek 25. XII 1371. (V. R i s m o n d o, Pomorski Split druge polovine XIV stoljeća — notarske imbrevijature, Split, 1954, 22). Ne izgleda, prema tome, nemoguće da je ovaj brak bio sklopljen tek koju godinu ranije.

sumnjati da je i Jelena odgojena u tom duhu. Bilo kako bilo, živjela je u sjenci svoga mnogo poznatijega i, po svojoj prilici, nešto starijeg brata Ivaniša.

I

Mišljenja istoričara o datumu sklapanja Jeleninog i Hrvojevog braka, unekoliko, se razilaze. Svakako, to se moralo desiti do 15. jula 1401, kada se prvi put, uz Hrvoja, zvanično spominje njegova supruga.³ Postavlja se, naravno, logično, pitanje; šta je inspiriralo ovaj brak? S pravom bi ga, čini se, kao i većinu brakova sklapanih među feudalnom elitom, mogli nazvati tipičnim političkim brakom. Jelenina udaja bila je, u prvom redu, rezultat obostranih nastojanja njenog brata Ivaniša i Hrvoja Vukčića za uspostavljanjem tješnjih veza.⁴ Uostalom, približavanje Nelipčića i Hrvatinića može se, sasvim pouzdano, pratiti kroz čitavu zadnju deceniju XIV stoljeća. Svakako, ne treba gubiti iz vida ni to da je i samoj Jeleni, koja je u to vrijeme mogla imati već oko 30-tak godina, itekako odgovaralo sklapanje bračne zajednice s poznatim bosanskim vojvodom. Savez dviju moćnih porodica tim je brakom definitivno učvršćen. U mieri u kojoj su porasli Hrvojevi izgledi na prodor u srednju Dalmaciju, postale su realnije šanse Ivaniša Nelipčića za sopstvenu afirmaciju.

Ženidbom s Jelenom Nelipčić, Hrvoje Vukčić je dobio u miraz Omiš na ušću Cetine. To upućuje na zaključak da je brak bio sklopljen po ugarsko-hrvatskom pravu.⁵ Hrvoje Vukčić je, u ovom slučaju, nastupao kao hrvatski feudalac jer, po svojoj prilici »... miraz nije postojao u pravu srednjovekovne Bosne.«⁶ Da li mu je, osim Omiša, pripalo još nešto od bogatog posjeda Nelipčićâ, ne može se tačno ustanoviti.^{6a}

Udaja za Hrvoja i napuštanje roditeljskog doma sigurno su u Jelenin život unijeli velike promjene. Vjerovatno je prve bračne godine provela u Bosni, u nekom od Hrvojevih sjedišta. U to vrijeme Hrvoje je već imao odraslog sina Balšu iz jedne ranije veze.⁷ Po svoj prilici je sklapanju bračne zajednice s Jelenom prethodilo »otpuštanje« Balšine majke. Biće da se, u ovom slučaju, radilo o tipičnom »bosanskom braku« koji se lako i sklapao i raskidao.

S druge strane, za Hrvojev i Jelenin brak se ne može ustanoviti po kojem je obredu sklopljen. Za Jelenu je jasno da je bila katolkinja, dok pitanje Hrvojeve konfesionalne pripadnosti još nije do kraja jasno. Sudeći po

³ F. Šišić, Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća, *Starine*, 39, Zagreb, 1938, 170—171 (Šišić, Nekoliko isprava)

⁴ Klaić, Rodoslovlje, 12.

⁵ O mirazu u Hrvatskoj vidi: A. Dabinović, Hrvatska državna i pravna povijest, MH, Zagreb, 1940, 362—366.

⁶ D. Petrović, Dubrovačke arhivske vijesti o društvenom položaju žena kod srednjovekovnih Vlaha, *Istorijski časopis*, XXXII, Beograd, 1985, 15; Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države (S. Ćirković, Bosanska crkva u bosanskoj državi), *Posebna izdanja ANU BiH*, knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka-knjiga 17, Sarajevo, 1987, 241—242.

^{6a} L. Thalloczy, Povijest banovine, grada i varoši Jajca (1450—1527) Zagreb, 1916, 34 (Thallocky, Povijest Jajca), navodi da je Hrvoje ženidbom s Jelenom Nelipčić dobio »...znatan broj kaštela...«, ali ih ne imenuje.

⁷ D. Lovrenović, Da li je Jelena Nelipčić bila majka Balše Hercegovića, *Istorijski zbornik*, VII, Banja Luka, 1986, 195—198.

izvještaju sekretara napuljskog kralja Ladislava, Matije od San Minijata, iz Zadra, u ljeto 1403, tada se još uvijek radilo na tome da se Hrvoje privede »... ad lumen vere salutis.«⁸ Da li to znači da ni Hrvojev brak s Jelenom Nelipčić nije bio sklopljen po katoličkoj reguli?

Sve do 1405. izvori o Jeleni ne pružaju nikakva obavještenja. U aprilu te godine očekivao se Hrvojev i njen dolazak u Trogir.⁹ S obzirom na kasnije vijesti, može se pretpostaviti da je između 1403. i 1413. najčešće boravila u Splitu. Pored toga što je Split, u ovo vrijeme, postao jedno od stalnijih Hrvojevih boravišta, Jeleni je ta sredina odgovarala, sigurno već i zbog toga što je njena majka bila Splitska. I Ivaniš Nelipčić imao je u Splitu posjede. O Jeleninoj djelatnosti u tom gradu, između 1409. i 1413, sačuvano je nešto arhivskih vijesti.

Jedna notarska imbrevijatura od 13. VI 1409. prikazuje Jelenu kao praktičnu katolkinju. Toda dana, naime, potvrdilo je splitski knez Cvitko Tolihnić da je Križana Markovog primio 43 marke i dvije unče srebra koje je Jelena Nelipčić predala bivšem splitskom nadbiskupu Petru za izradu relikvijara za moći sv. Duje.¹⁰ Takav postupak bio je, u katoličkom svijetu, uobičajena praksa. Još za života nastojalo se dobrim djelima pobrinuti za spas duše. Ni Jelena u tome nije bila izuzetak, mada, kako se čini, njena namjera nije bila ostvarena.

Kada se, međutim, radilo o novčanim operacijama, kršćanska etika kao da je zanemarivana. Jelena Nelipčić, vidjet ćemo to i kasnije, samostalno je raspolagala znatnim sumama novca. U nekoliko navrata susrećemo je u ulozi vjerovnika splitskih patricija. Jedan od njenih dužnika bio je izvjesni ser Dujam. Njegov dug iznosio je 300 dukata. Novac je bio posuđen uz kamatu. Dujmov sin Andrija isplatio je 5. maja 1412, pred splitskim knezom Cvitkom, Križanu Markovom 30 dukata kao kamatu za drugu godinu na posuđeni novac. Za tih 30 dukata kupio je Križan Markov, od Mlečanina Zanina de Rivera, neke dragocjenosti za Jelenu Nelipčić.¹¹ Jelenin dužnik bio je i ser Antonio Johanis; 17. V 1412. primio je od njega ser Pavao Vučine, u Jelenino ime, 40 dukata kao »lucrum.« Dio od te sume (30 dukata) upotrijebio je Pavao Vučine za kupovinu dragocjenosti (najvjerovatnije nakita) za Jelenu Nelipčić od Mlečanina Andrije.¹²

⁸ Šišić, Nekoliko isprava, 207—208.

⁹ F. Rački, Notae Johannis Lucii, *Starine*, XIII, 1881, 260.

¹⁰ »Dominus Ciuthcus comes Spaleti fuit confessus habuisse et recepisse et ibi habuit et recepit a ser Crisano Marci dante nomine dicti ser Marci sui partis et de mandato domine ducisse ut ibi dictum fuit marcas XLIII et unce duas argenti in tribus plastis quod argentum ipsa domina ducissa dederat domini fratri Petri olim archiepiscopo pro fabricando unam archam pro corpore sancti Duymī.« Historijski arhiv Zadar (HAZ), Splitski arhiv (SA), XIII, 29/1, 13. VI 1409. Up. C. Fisković, Umjetnički obrt u 15—16 st. u Splitu, Marulićev zbornik, 1950, 152; V. Đurić, Miniature Hvalovog rukopisa, *Istorijski glasnik*, 1—2, Beograd, 1957, 51.

¹¹ »Dominus Ciuthcus comes fecit quietationem ser Andree filio ser Duymi Geremie stipulanti nomine dicti ser Duymi de ducatis 30 auri quos fuit confessus fore acceptus ser Crisanum Marci ibi presenti et recipienti per ipsum Crisanum inmediate datos Zanino de Rivera de Venetiis ibi presenti et recipienti pro jocalibus emptis ab eo pro domina ducissa ipso ser Andrea dante pro lucro ducatis CCC auri quos dictus ser Duymus habet de dicte domine ducisse et hoc pro secundo anno...« HAZ, SA, III*, 11/E, 128, 5. V 1412.

¹² »Ser Paulus Volcini promixit ser Antonio Johanis... ipse faciet sibi finem quietationem de ducatis XL auri quos dedit pro lucro dicte domine ducisse... et ducatis 30 ipsi ser Paulo datos ser Andree de Venetiis pro jocalibus emptis pro domina ducissa... HAZ, SA, III*, 11/F, 139, 17. V 1412.

I u narednoj 1413. godini dva podatka govore o ovoj Jeleninoj aktivnosti. Krajem juna 1413. primio je knez Cvitko Tolihnić, u Jelenino ime, 100 dukata od ser Dujma; time je bio izmiren stari dug od 300 dukata što ih je ser Dujma dugovao splitskoj vojvotkinji.¹³ Istog dana (25. VI) izmirio je Cvitko Tolihnić, opet u Jelenino ime, dug Mihe Madija od 150 dukata primivši, kao preostali dio, od njegove supruge Anice 300 malih libara.¹⁴

Novac je Jelena posuđivala i Hrvoju. Kada je splitski herceg, pod kraj 1408, polazio u Budim, na izmirenje s kraljem Sigismundom, posudio je od supruge »...nje vlastitih pinezi šest tisuća dukatov zlatih.«¹⁵ Ne znamo pod kakvim je uslovima Jelena posudila tu veliku sumu. Vjerovatno je Hrvoju novac bio potreban za troškove puta i boravka u Budimu. On novac nije vratio. Dug je, nekoliko godina kasnije, izmirio na drugi način. Početkom aprila 1412. ustupio je Jeleni, za posuđeni novac, svoju kuću u Dubrovniku.¹⁶

Nije poznato da li je Jelena 1408. išla s Hrvojem u Budim. Nekoliko godina, nakon toga, u proljeće 1412, Hrvoje se, u sličnim okolnostima, ponovo našao u istom gradu. Ovaj put s njim je bila i Jelena. Poljskog kroničara Dluogoša toliko je impresionirala Hrvojeva pojava da ga je čak nazvao kraljem. Uz Hrvoja, zabilježio je prisustvo Jelene Nelipčić i njihove viteške pratnje koja se odlikovala u viteškim nadmetanjima.¹⁷ Ovakvo zapažanje bilo je odraz velikog ugleda što ga je Hrvoje uživao u ritersko-dvorjanskoj sredini Budima. Kao njegova supruga Jelena se tada sigurno osjećala veoma superiorno. Vjerovatno se u to vrijeme na evropskim dvorovima, uz Hrvojevo, često izgovaralo i ime njegove supruge Jelene. O tome postoji i jedno direktno svjedočanstvo. Kada je 2. maja 1413. firentinski poslanik Ivan An-

¹³ »Egregius vir dominus Ciuitchus Tholohnich nunc comes honorabilis civitatis Spaleti ibi presens sponte pro se vice et nomine domine ducisse Spaleti ut asservit fecit finem quietationem remissionem absolutionem et pactum de aliquid ulterius non petendo ser Duymo quondam Jeremye de Spaletio ibidem presenti stipulanti et recipienti pro se suisque heredibus et successoribus de ducatis auri in auro centum boni ponderis legalis et justis in ratione ducatorum auri trecentorum quos asservit ipse prefatus ser Duymus hactenus mutuo habuisse et recepisse ab ipsa prelibata domina ducissa...« HAZ, SA, V, 16/1, 84, 25. VI 1413. Up. V. R i s m o n d o, Registar splitskog notara Jakova de Penna (1411—1412), Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, Split, 1974, 13, 52 (Rismondo, Registar)

¹⁴ »Dictus comes Ciuitchus ibi presens sponte vice nomine et pro parte prefate domine ducisse Spaleti ut asservit fecit finem quietationem remissionem absolutionem liberationem et pactum de aliquid ulterius non petendo promictens de rati habitione de omnibus infrascriptis domine Anice consorti legitime viri egregii domini Miche Madii nomine vice et in perssona dicti domini Miche danti et solventi et stipulanti de libris trecentis parvorum denariorum ibidem manualiter numeratorum et hoc in ratione et pro parte solutionis ducatorum auri centum et quinquaginta in quibus ipse prefatus dominus Micha tenetur ipsi prefate domine ducisse...« HAZ, SA, V, 16/1, 84—84', 25. VI 1413. Up. Rismondo, Registar, 13, 52.

¹⁵ M. Pucić, Spomenici srpski, I, Beograd, 1858, 177; Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463, I, Napredak, Sarajevo, 1942, 429 (Napretkova povijest BiH)

¹⁶ Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma, I/1, Beograd—Sremski Karlovci, 1929, 549—551 (Stojanović, SSPP, I/1).

¹⁷ »...rex Bosnensis Carwen sua et sue consortis presentia ludum hunc celebriorem effecerat, cum et sui militis altae et procerae staturae streni et animosi in pugna spectarentur...« J. Dlugosz, Historiae Palonicae, XII/4, Cracoviae, 1877, 140—141. Up. S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, SKZ, Beograd, 1964, 220, 240 (Ćirković, Istorija Bosne)

drezo Orlandi, koji je polazio u Veneciju i Split, dobio instrukciju da posjeti hercega Hrvoja Vukčića i preporučiti stvar svoga sugrađanina Bernarda, bilo mu je izričito zapovjedbano da, u istoj stvari, interвениše i kod Hrvojeve supruge Jelene.¹⁸ Teško je povjerovati da je Jelenino spominjanje ovom prilikom bilo samo izraz puke kurtoazije. Prije će biti da je ono rezultat realne procjene o njenom stvarnom značaju.

Moglo se očekivati da će Hrvojeva smrt, početkom 1416, nepovoljno djelovati na Jelenin položaj. Ona se, međutim, pokazala dorašlom novoj situaciji. Slično svojoj majci Margareti, 30-tak godina ranije, ispoljila je snalažljivost i odlučnost. Tadašnji događaji oko Omiša idu u prilog ovakvoj ocjeni.

Hrvojeva smrt otvorila je pitanje nasljedstva u Omišu. Interesovanje za taj grad tada su ispoljili bosanski kralj Ostoja, Dubrovnik, Venecija, Trogir i Split.¹⁹ Dubrovčani su, izgleda, bili najbrži. Šibenski knez Blaž Delfin javljao je u Veneciju već 18. marta 1416. o dubrovačkim namjerama da se zaposjedne Omiš.²⁰ Ni Mlečani nisu dugo oklijevali; 6. aprila 1416. izdata je instrukcija šibenskom knezu Delfinu i kapetanu kulfa Petru Loredanu da se odmah angažuju na zadobijanju Omiša.²¹

Uskoro se, međutim, pokazalo da su svi akteri morali povesti računa o Jeleninom stavu. Dubrovčani su 1. aprila 1416. odlučili da joj upute pismo.²² Naredna mletačka instrukcija za kneza Delfina otkriva neke korake koje je, u međuvremenu, Jelena poduzela. Osjetivši šta se sprema, postavila je u Omiš svoga kaštelana koji je tu došao sa posadom od 30 vojnika.²³ Po svemu sudeći, već tada je bilo aktuelno pitanje sklapanja braka između Jelene i bosanskog kralja Ostoje. Mletačka instrukcija da se, zbog Omiša, pregovara ili s Jelenom ili s Ostojom čini ovu pretpostavku sasvim opravdanom. Sada su Mlečani bili spremni dati za Omiš do 5000 dukata.²⁴ Naredno uputstvo za Blaža Delfina od 7. maja 1416. pokazuje da je novi kaštelan ponudio grad Mlečanima za 3000 dukata.²⁵ Šibenskog kneza se požurivalo da okonča pregovore s kaštelanom jer je prijetila realna opasnost od Dubrovčana. Mletačke nade podgrijavała je i okolnost da brak između Jelene i Ostoje još nije bio sklopljen,²⁶ što je bosanskog kralja automatski isključivalo iz kruga potencijalnih kandidata za preuzimanje Omiša. Problem je, ipak, nezavisno

¹⁸ N. J o r g a, *Notes et extraits pour servir a' l'histoire des croisades au XVe siecle*, II, Paris, 1899, 141

¹⁹ V. K l a i ć, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, III, MH, Zagreb, 1972, 93; F. Š i š i ć, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350—1416)*, MH, Zagreb, 1902, 235—236 (Šišić, Hrvoje)

²⁰ Š. L j u b i ć, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, VII, Zagreb, 1882, 219 (Listine VII)

²¹ Isto, 219—220; 220—221.

²² »Prima pars est de scribendo unam literam ad dominam Helenam uxori olim Chervoye super factis Almisiensium in illo tenore prout videbitur domino Rectori et minori consilio.« Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD), *Acta Consilium Rogatorum* (Cons. Rog.), I, 41, 1. IV 1416.

²³ »... qualiter unus alius novus castellanus sum triginta sociis noviter supervenerat pro parte ducisse...« Listine VII, 222

²⁴ Isto, 222

²⁵ Isto, 222

²⁶ »... et etiam quia habetur, quod non est contractum matrimonium inter regem Ostoyam et dictam ducissam...« Isto, 223

od svih, riješila Jelena sama. Omiš je predala bratu Ivanišu. Po svemu izgleda da se dobro snalazila u »...vojničkom i muškom društvu.«²⁷ Već 3. maja 1416. Ivaniš Nelipčić se javlja u svojstvu gospodara Omiša.²⁸

II

Kao supruga bosanskog kralja Ostoje, Jelena se prvi put spominje u jednom dubrovačkom pismu kralju Sigismundu Luksemburškom od 12. X 1416. Iz dubrovačke formulacije moglo bi se pomisliti da je Ostoja rastava od prve žene Kujave stajala u direktnoj vezi sa sklapanjem novog braka s Jelenom Nelipčić.²⁹ To je ipak malo vjerovatno jer se Ostoja, još tokom 1415, neposredno nakon ubistva kneza Pavla Radenovića, Kujavinog rođaka, rastavio od svoje tadašnje supruge.³⁰

Brak kralja Ostoje i Jelene Nelipčić sklopljen je, po svoj prilici, u ljeto 1416.^{30a} Nastojalo ga se, jednim dijelom, prikazati kao posljedicu Ostoje želje da se, tim putem, dokopa Omiša i Hrvojevih zemalja u Bosni.³¹ Što se tiče Omiša, Ostojin plan, kako smo vidjeli, nije donio rezultat. Ni u Bosni, u tome je istoriografija gotovo jednodušna, Ostoja se nije mogao pojaviti u ulozi nasljednika moćnog Hrvatnića jer je »...to pravo prelazilo nedjeljivo na njegovog (Hrvojevog) najstarijeg sina ili potomka u direktnoj muškoj lozi.«³² Ako je, prema jednoj vijesti iz 1409, Hrvojev sin Balša tada možda i bio mrtav,³³ još uvijek je ostajao Hrvojev sinovac Juraj Vojsalić kao njegov nasljednik u Bosni.³⁴ Izvori o tome ništa ne govore, tako da je »...slabo poznato kako se osipala država moćnog hercega.«³⁵ Mali su, gotovo beznačajni, izgledi da je Ostoja pripalo nešto od toga. Pritisnut od protivnika u Bosni, on je težište svoje akcije prenio u Hum. Na Hrvojeve posjede njegova noga nikad nije kročila.

Ostoja, dakle, brak s Jelenom Nelipčić nije, u smislu teritorijalnih dobitaka, donio ništa. Opšti i posebni uslovi pod kojima je sklopljen taj brak

²⁷ J. Le Goff, Srednjovekovna civilizacija zapadne Evrope, Jugoslavija, Beograd, 1974, 333

²⁸ Listine VII, 224; F. Miklosich, Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vienna, 1858, 279

²⁹ »Rex vero Hostoja cepit uxoram suam Jelenizam, olim uxorem Crevoie, facto divorcio cum uxore prima.« J. Gelcich — L. Thalloczy, Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae, Budapest, 1887, 260—262; (Dipl. Rag.) E. Fermentžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, Zagrabiae, 1892, 102—103 (Fermentžin, Acta Bosnae)

³⁰ V. Klaić, Povijest Bosne do propasti kraljevstva, Zagreb, 1882, 256 (Klaić, Povijest Bosne)

^{30a} »...Ista estate preterita accedens dicta Jeleniza ad dictum virum suum Hostojam...« Dipl. Rag, 260—262.

³¹ Ćirković, Istorija Bosne, 245; P. Živković, Tvrtko II Tvrtković, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981, 74

³² Klaić, Povijest Bosne, 256; Šišić, Hrvoje, 235; L. Thalloczy, Povijest Jajca, 34; Napretkova povijest BiH, 449; 595; V. Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, II, MH, Zagreb, 1972, 93. Ć. Truhelka, (Kraljevski grad Jajce, Sarajevo, 1904, 6), smatra da je Jajcem i Donjim Krajevima, nakon Hrvojeve smrti, zagospodario Radivoj Jablanović.

³³ Thalloczy, Povijest Jajca, 30, nap. 2.

³⁴ D. Mandić, Bogomilska crkva bosanskih krstjana, Čikago, 1962, 405

³⁵ Ćirković, Istorija Bosne, 245.

nisu poznati. Ne bi, čini se, u svemu tome trebalo zanemariti ni Jeleninu ulogu. Deceniju i po ona je bila supruga vodeće ličnosti bosanskog političkog života. Imala je pristup u najviše društvene krugove. Poslije Hrvojeve smrti Ostoja je bio pogodna ličnost za sklapanje nove bračne zajednice. Naposljetku, kruna bosanske kraljice čekala je novu vlasnicu. Za Jelenu je, nema sumnje, to bila primamljiva meta.

Kao kraljica, Jelena se odmah nastojala aktivirati u bosanskoj spoljnoj politici. Jedna vijest trogirskog notarijata od 16. X 1416. otkriva njenu namjeru da uspostavi kontakt s ugarskim kraljem Sigismundom Luksemburškim. Taj zadatak povjerila je bivšem splitskom knezu Petrici Jurjeviću iz Vrbasa. Za putni trošak dala mu je 160 dukata. Petrica je krenuo Sigismundu (koji se tada nalazio na saboru u Konstanci), ali ga je u Trogiru zadesila smrt. Kako je time bio onemogućen Jelenin plan, podigao je, u njeno ime, plemić Biloslav Ljubunčić iz Livna, od Petricine udovice Pelegrine, navedenu sumu od 160 dukata.³⁶

Ostojina ženidba Jelenom izazivala je burnu reakciju njegovog sina Stjepana Ostojića. On je bio duboko uvrijeđen očevim postupkom i otpuštanjem svoje majke Bujave. Stjepan Ostojić i, sada već bivša kraljica Kujava, svojim su držanjem ugrožavali i samog kralja Ostoju. Sigurno ni Jelena nije bila pošteđena neugodnosti. U takvim okolnostima njezin dolazak na bosanski dvor nije mogao proći bez problema. Ostoja, koji je i inače nakon smrti Pavla Radenovića gubio sigurno tlo u Bosni, povukao se u Hum, na posjede Radivojevića.

Nove vijesti o Jeleni Nelipčić datiraju iz početka februara 1417. godine. Tada je, u dubrovačkom Vijeću umoljenih, bilo zaključeno da knez i Malo vijeće odgovore Jeleni u povodu njene molbe da u Dubrovniku ostavi deponit.³⁷ Možda se tadašnja kraljica nije osjećala dovoljno sigurnom u Bosni pa je novac nastojala deponirati u grad pod Srđem. Ova fragmentarna vijest ne pruža, na žalost, mogućnost da se ustanovi da li je to zaista i ostvarila. U drugoj polovini aprila 1417. Jelena se nalazila s Ostojem na Neretvi, u Bišću. Dubrovčani su odlučili da kralja i kraljicu daruju sa 150 perpera i počaste ih ribom.³⁸ Početkom marta naredne 1418. godine zaključeno je u Dubrovniku da se bosanskom kraljevskom paru daruju 40 dukata³⁹ i vunene tkanine.⁴⁰ Na jednoj Ostojinoj povelji iz toga vremena spominju se »... madona regina Elena et anche nostro figliolo conte Stefano.«⁴¹ Ako je suditi

³⁶ »... nobilis vir Biloslavus Lubuncich de Hlivno vice et nomine domine Helene Regine bosne pro qua promisit de rato fuit contentus et confessus habuisse et recepissee a domina Pelegrina uxore olim nobilis viri Petri Jurievich de Vrbas ducatos auri in auro centumsexaginta de bono auro quos dicta domina Helena dederat dicto Petro pro expensis quando transmiserat ipsum ad Regiam maiestatem Ungarie et mortuus fuit in itinere in civitate Tragurii...« HAZ, Arhiv Trogira, 66/29, 6, 16. X 1416.

³⁷ »Prima pars est de dando libertate a domino Rectori et minori Consilio de dando responsionem a litere Regine Helene ad depositum quod petit deponem hic.« HAD, Cons. Rog, I, 62', 19. II 1417.

³⁸ HAD. Acta Maioris Consilli (Cons. Maius), I, 67', 20. IV 1417.

³⁹ »Prima pars est de donando dicto domino regi et domine regine Bossine. Secunda pars est de donando eidem ducatos quadringenti ad monetam.« HAD. Cons. Maius, I, 103, 1. III 1418.

⁴⁰ »Prima pars est de dando libertatem domino rectori et minori consilio ordinandi donum faciendum domino regi et domine regine Bossine in pannis lancis.« HAD. Cons. Rog, I, 93', 2. III 1418.

⁴¹ Listine VII, 240—241; Fermendžin, Acta Bosnae, 103.

po tome, onda je u međuvremenu došlo do normalizovanja odnosa između Stjepana Ostojića i novog kraljevskog para.

Dalji Jelenin život, sve do smrti 1422, osvjetljavaju isključivo dubrovačke vijesti, vezane za potraživanja bosanske kraljice u Dubrovniku. Radilo se, zapravo, o kući koju je Hrvoje, aprila 1412. godine, ustupio svojoj tadašnjoj supruzi.

Dubrovčani su Hrvojevu smrt nastojali iskoristiti kao priliku da njegovu kuću zadrže u svom posjedu. Izgleda da nisu, ukoliko su i znali za Hrvojevu odluku iz aprila 1412, primali za ozbiljno mogućnost da se Jelena pojavi u ulozi nasljednice. Krajem 1416. raspravljalo se u dubrovačkom Vijeću umoljenih »... super facto domus domini olim ducis Chervoye.«⁴² Naredne, 1417. god. aktuelizovano je pitanje statusa Hrvojeve kuće i posjedâ njegovog sina Balše. Bilo je riješeno da se imenuju tri lica koja će se, tokom naredne tri godine, starati o posjedima Hrvatničâ i sav prihod osigurati komuni.⁴³ Vjerovatno su ti glasovi doprili i do Jelene. Ona je uskoro pokušala ostvariti svoja prava i osigurati Hrvojevu kuću za sebe. Između 11. i 23. aprila 1418. u Dubrovniku je četiri puta odgađan odgovor njenom poslaniku, nekom fratri.⁴⁴ Naposljetku, mada uz minimalnu većinu glasova (14 : 13), odlučeno je u Vijeću umoljenih da se Hrvojeva kuća dodijeli bosanskoj kraljici Jeleni. Istovremeno, određena su tri lica koja su se trebala postarati o načinu na koji će se Jelena ustupiti sporna kuća.⁴⁵ Već sutradan (27. IV), riješeno je da se fratri, poslaniku bosanske kraljice, dà odgovor »... in scriptis et in verbis.«⁴⁶ Istog dana sačinjena je i isprava kojom su Dubrovčani ustupili Hrvojevu kuću Jeleni Nelipčić. Odluka je obrazlagana činjenicom što je Jelena, preko poslanika, fratra Stjepana, uspjela dokazati baštinska prava u Dubrovniku.⁴⁷

⁴² HAD. Cons. Rog. I, 56, 2. XII 1416.

⁴³ »Prima pars est de providendo super domum et partes olim ducis Chervoye et filii... Prima pars est de faciendo tres gubernatores super bona Chervoye et filii predicti... Prima pars est de faciendo dictos gubernatores per annos tres ita tam quod ponant in camera quidquid recolligeret de dicta domo et partibus de anno in annum.« HAD. Cons. Rog. I, 84—84', 20. XI 1417.

⁴⁴ »Prima pars est de induciendo super responsionem dandam illi fratri minori ambasiatori domine Regine bosne.« HAD. Cons. Rog. I, 103, 11. IV 1418.

»Prima pars est de induciendo super responsione danda illi fratri minori quod venit ex parte domine Regine bosne.« HAD. Cons. Rog. I, 104', 14. IV 1418.

»Prima pars est de induciendo super responsionem danda fratri misso a domina Regina bosne.« HAD. Cons. Rog. I, 107', 20. IV 1418.

»Prima pars est de induciendo super deliberatione domum petit per dominam Reginam bosne.« HAD. Cons. Rog. I, 108, 23. IV 1418.

⁴⁵ »Prima pars est de dando domum condam Chervoy domine Elene Regine bosne... Prima pars est de faciendo tres nobiles quod adducant in forma presentis consilio sub qua forma debeat donari domum ista dicte domine Regine.« HAD. Cons. Rog. I, 108, 26. IV 1418.

⁴⁶ »Prima pars est de dando responsionem huic fratri minori ambrasiatori Regine bosne in scriptis et in verbis.« HAD. Cons. Rog. I, 108', 27. IV 1418.

⁴⁷ »... Cum serenissima domina Helena Bossine miserit nobis in ambassiatorem fratrem Stefanum ordinis sancti francisci cum literis credencialibus qui pro parte eiusdem domine Regine nobis exposuit dicendo et petendo quod dux Chervoye olim suos coniunx ei pigneraverat unam certam domum sitam in Ragusio et certas alias res cum ae quam domum dominium Ragusii alias donaverat dicto duci pro certis beneficiis et de hoc dictus ambassiator nobis ostendit unum privilegium dicti ducis scriptam in litera sclava cum bulla pendentem quod ibi inferius annotatum est de verbo ad verbum rogando nos et petendo quatenus

Ovaj čin trebao je staviti tačku na Jelenina potraživanja u Dubrovniku. Ali, nije. Dva mjeseca kasnije pitanje je ponovo aktuelizirano. U dubrovačkom Vijeću umoljenih odbačen je, 6. juna 1418, prijedlog da se, prema ranije donesenoj odluci, kuća ustupi Jeleni; usvojen je drugi prijedlog da se odluka odgodi.⁴⁸ Ni 9. juna nije prošao prijedlog da se Jeleni dodijeli kuća. Istina, ovom prilikom bilo je prisutno izvjesno kolebanje kod članova Vijeća koji su, naposljetku, prihvatili mišljenje da se kuća ustupi ili Jeleni ili nekoj drugoj osobi.⁴⁹ Raspravljano je i o mogućnostima da se Luka Kabužić zadrži u kući tokom iduća dva mjeseca bez plaćanja zakupnine, ili, da se od Jelene iznudi pristanak da Kabužić, uz novčanu naknadu, koristi kuću. U slučaju da kraljica ne pristane na tu soluciju, Kabužić bi kuću odmah napustio. Nakon što su ti prijedlozi odbačeni, zaključeno je da se pokuša privoliti Jelenu da Kabužić ostane u kući, a da zakupninu plati za čitavu godinu »... secundum ordines Ragusii.«⁵⁰ Jelena, međutim, nije pristajala na takve kombinacije. Tražila je da joj Dubrovčani upute poslanika, ali su oni 9. juna 1418. to glatko odbili.⁵¹ I 24. juna odgođeno je slanje poslanstva, a 6. jula odgođen je odgovor bosanskoj kraljici.⁵² Nekoliko dana kasnije (12. VII) ponovo se o istoj stvari raspravljalo u Vijeću umoljenih. Glasalo se o dva prijedloga; da Luka Kabužić plati najamninu za Hrvojevu kuću u iznosu od 20 perpera »... pro eo tempore quo in ea stetit et stabit...« ili da ga se oslobodi od plaćanja do onog vremena kada je kuća pripala Jeleni, kojoj je trebalo platiti zakupninu, što je i usvojeno.⁵³ Ni ovo, očigledno, nije bilo ko-

nobisplaceat dare dictam domum ipsi domine regine inperpetuum. Et si non inperpetuum saltem ei demus possessum ipsius domus in per tempus vite ipsius domine Regine. Unde nos semper desiderosi ad faciendum id quod de jure convenit amodo antea ponimus in tenutam dictam dominam Reginam ad tenendum, possidendum et usufructuandum dictam domum donec consilio Rogatorum videatur aliquem alium habuisse potiora jura in dicta domo dicta domina Regina... HAD. Cons. Rog. I, 109—110', 27. IV 1418 Up. Napretkova povijest BiH, 451; Stojanović, SSPP, I/1, 551—552, pod datumom 29. IV 1418.

⁴⁸ »Prima pars est de dando domine Regine bosne videlicet domine Helene domum ei datam francham et liberam prout ei fuit promissa. Secunda pars est de induciando.« HAD. Cons. Rog. I, 121', 6. VI 1418.

⁴⁹ »Prima pars est de dando hanc domum domine Regine liberaliter pro ut fuit ey promissa. Secunda pars est de dando eam ey alter.« HAD. Cons. Rog. I, 121', 9. VI 1418.

⁵⁰ »Prima pars est quod Lucas de Caboga stet duobus mensibus in dicta domo quibus completis exire debeat ex ea ita tam quod non solvat aliquod pro pensione dicte domum a die quam introivit domum usque ad finem dictionum duorum mensium. Secunda pars est quod teneat scribere domine Regine et si dicta domina Regina eum promiserit stare in dicta domo quod in ea stare possit secundum ordines Ragusii solvendo pensionem et si non placeret Regine quod statim excat.« »Prima pars est de cernonictendo Lucam de Caboga domine Regine bosne per literas domini pro morando in dicta domo... Secunda pars est de reconnictendo eum ut complet annum solvendo pensionem secundum ordines Ragusii.« HAD. Cons. Rog. I, 121'—122, 9. VI 1418.

⁵¹ »Prima pars est de faciundo excusationem domine Regine bosne non mittendo unum nobilem ad eam sic petit.« HAD. Cons. Rog. I, 123, 9. VI 1418.

⁵² »Prima pars est de induciando super ambasiata domine regine Bosne.« HAD. Cons. Rog. I, 124', 24. VI 1418.

»Prima pars est de induciando super facto responsionis ad domina Regina de bosna.« HAD. Cons. Rog. I, 126, 6. VII 1418.

⁵³ »Secunda pars est quod ei remittat afflictus dicte domus usque ad id tempus quo dicta domus data fuit domine regine bossine et ei solvatur dicta expensa per eum facta in ipsa domo.« HAD. Cons. Rog. I, 127', 12. VI 1418.

načno rješenje. Dva mjeseca kasnije, 14. juna, ponovo se raspravljalo »...super facto petitionis domine Regine de Bosna...«, i odložen konačan odgovor. I 21. jula 1418. odgođeno je slanje poslanstva »...ad dominam reginam de Bosna.«⁵⁴

Ove vijesti ne omogućavaju da se pouzdano ustanovi kako se sve završilo. Jeleni se, ionako, ubrzo gubi trag. U septembru 1418. umro je kralj Ostoja.⁵⁵ Nakon dvije godine Jelena je ponovo ostala udovica. Novi kralj postao je Stjepan Ostojić. Smjena na prijestolju nije prošla bez potresa. Bivša Ostojina žena Kujava shvatila je izmijenjene okolnosti kao priliku za osvetu. Izgleda čudno, ali Jelena u ovoj delikatnoj situaciji nije napustila Bosnu. Prihvatila je borbu. Sukob dviju vodećih žena u Bosni dao je novi impuls unutrašnjim nemirima.⁵⁶ Usamljena, bez podrške, Jelena je ubrzo dospjela u zatvor. Jedna dubrovačka vijest od 11. jula 1419. spominje Jelenu »... bivšu kraljicu bosansku...«, koja je tada bila zatvorena (carceratam).⁵⁷ Može se pretpostaviti da je u zatvor dospjela već početkom 1419. U feruaru te godine tražio je Stjepan Ostojić u Dubrovniku Hrvojevu kuću i ostale posjede kao »kraljevska dobra«, smatrajući da to pripada njemu, a ne Jeleni, Hrvojevoj udovici.⁵⁸

Tokom narednih godina Jelena se više ne spominje. Nije ni čudo, jer je, najvjerovatnije, sve to vrijeme proboravila u zatvoru. Tek jedna kasnija dubrovačka vijest od 1. marta 1423. osvjetljava njen tragičan kraj. Ovdje saznajemo da je Jelena umrla prije godinu dana, i da je bila ubijena.⁵⁹

Nije teško zaključiti da je u Jelenino ubistvo bila umiješana kraljica Kujava. Za bosanske prilike tog vremena to nije bila neobična pojava.

Početkom 1423, nakon Jeleninog ubistva, u Dubrovniku je ponovo iskrslo u prvi plan pitanje Hrvojeve kuće i ostalih posjeda. U februaru te godine odgođen je odgovor Hrvojevoj unuci Doroteji koja se pojavila u svojstvu potražioca njegovih dobara.⁶⁰ S Jelenom tada već niko nije računao.

Jelena Nelipčić predstavlja zanimljivu istorijsku figuru. Živeći više godina u sjenci svoga brata cetinskog kneza Ivaniša Nelipčića, na početku XV stoljeća postala je supruga bosanskog vojvode, a potom i splitskog hercega, Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Tijesno povezanim interesima Nelipčića i Hrvatinića, ovaj brak osigurao je izvjesnu budućnost. Punu deceniju i po, Jelena je bila supruga jedne od najuticajnijih ličnosti zapadnog Balkana. No, nije na tome stala. Ubrzo nakon Hrvojeve smrti, udala se za tadašnjeg bosanskog kralja Ostoju. Dvije godine, Jelena Nelipčić, bila je bosanska kraljica.

Jelena Nelipčić pokazuje se kroz svoje postupke kao kontroverzna ličnost. Pobožnoj katolkinji, suprotstavlja se sposobna i ambiciozna poslovna žena. Nasuprot Jeleni Nelipčić koja je, nakon Hrvojeve smrti, pokazala izoštren smisao za realnost, stoji impulsivna čestoljubiva žena nesposobna da se, u kritičkim prilikama koje su pratile Ostojinu smrt, povuče i tako sačuva život.

⁵⁴ HAD. Cons. Rog. I, 127', 14. VII 1418. HAD. Cons. Rog. I, 130, 21, VII 1418.

⁵⁵ Ćirković, *Istorija Bosne*, 246.

⁵⁶ Napretkova povijest BiH, 452.

⁵⁷ HAD. Acta Minoris Consilii, II, 73, 11. VII 1419; Napretkova povijest BiH, 454.

⁵⁸ HAD. Cons. Rog. II, 15', 13. II 1419. Up. Ćirković, *Istorija Bosne*, 246.

⁵⁹ Dipl. Rag, 289; Napretkova povijest BiH, 460.

⁶⁰ »Prima pars est de induciando super deliberatione literarum nuper receptorum a domina dorothea nepte quondam ducis Cherwoy pro domibus et possessionibus ipsi quondam ducis Cherwoy.« HAD. Cons. Rog. III, 143, 22. II 1423.

Zusammenfassung

JELENA NELIPČIĆ — HERZOGIN VON SPLIT UND KÖNIGIN VON BOSNIEN

Dubravko Lovrenović

Jelena Nelipčić ist eine interessante historische Persönlichkeit. Nachdem sie mehrere Jahre im Schatten ihres Bruders Ivaniš Nelipčić, des Fürsten von Cetinje gestanden hat, heiratete sie Anfang des 15. Jhs. Hrvoje Vukčić Hrvatinić, den Herzog von Bosnien, der dann später auch Herzog von Split werden sollte. Für die eng verwickelten Interessen der Familien Nelipčić und Hrvatinić bedeutete diese Ehe gute Zukunftschancen. Volle 15 Jahre lang war Jelena die Gattin einer der einflußreichsten Persönlichkeiten des westlichen Balkans. Sie blieb jedoch nicht dabei. Kurze Zeit nach dem Tode von Hrvoje heiratete sie den damaligen König von Bosnien, Ostoja. Zwei lang war Jelena Königin von Bosnien.

Jelena Nelipčić zeigt durch ihre Handlungsweise, daß sie eine sehr kontrover-sielle Persönlichkeit war. Die gottesfürchtige Katholikin war oft im Widerstreit mit der tüchtigen und ambitionierten Geschäftsfrau, Neben der Jelena Nelipčić, die nach dem Tod von Hrvoje einen sehr ausgeprägten Sinn für den Ernst der Lage zeigte, meldete sich auch eine überaus impulsive und ehrgeizige Frau zu Worte, die nicht in der Lage war, in den kritischen Umständen, von denen Ostojas Tod begleitet war, in den Hintergrund zu treten und so das eigene Leben zu retten.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 20

ZAGREB

1987.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 20

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ dr. LJUBOMIR, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet, Zagreb

BRANDT dr. MIROSLAV, ul. Socijalističke revolucije 73, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

IVELJIĆ ISKRA, Ilica 165, Zagreb

JANEKOVIĆ-RÖMER ZDENKA, Filozofski fakultet, Zagreb

JURIŠIĆ IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

LOVRENOVIĆ mr. DUBRAVKO, Račkog 1, Filozofski fakultet, Sarajevo

MIJATOVIĆ ANĐELKO, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb

OČAK dr. IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

PARNICA ROBERT, student Filozofski fakultet, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest,
Krčka 1, Zagreb

PERIĆ dr. IVO, Istraživački centar JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik

ROKSANDIĆ mr. DRAGO, Filozofski fakultet, Istorijjski seminar, Čika Ljubina
18—20, Beograd

STRČIĆ dr. MIRJANA, Kumičićeva 42, Rijeka

STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske, Zagreb

STUBLIĆ ZLATKO, Vlaška 12, Zagreb

SZABO dr. AGNEZA, Muzej grada Zagreba, Zagreb